

O'rta Osiyoda Islom sivilizatsiyasi

Eshpolatova Ozoda Bahodir qizi

Annotatsiya: Islom sivilizatsiyasi mamlakatlar rivojiga va hayotning tubdan o'zgarishiga olib keldi. Ushbu maqolada Islom sivilizatsiyasi keng yoritilgan.. Markaziy Osiyoda Mazhablarning vujudga kelishi va odamlarning ushbu mazhablarga e'tiqodi, Islom dinini O'rta Osiyoga kirib kelishi va bunga odamlarni jalb qilinishi haqida batafsil ko'rib

Kalit so'zlar: Islom dini mazhablari, Islom sivilizatsiyasi, Islomning vujudga kelishi. Ahmad ibn Fadlan, Avitsenna

Markaziy Osiyoda islom dini islom tarixining boshidan beri mavjud. Islomning sunniylik yo'nalishi Markaziy Osiyoda eng keng tarqalgan din hisoblanadi. Pomir platosi va g'arbiy Tyan-Shan tog'larida (deyarli faqat ismoiliylar) Samarqanddan Buxorogacha bo'lgan katta ozchilik aholisi bilan maqtangan imomiy va ismoiliy mazhabidagi shialik (deyarli faqat imomiylar).[10] Islom dini O'rta Osiyoga 8-asr boshlarida musulmonlarning mintaqani bosib olishi doirasida kirib kelgan. O'rta Osiyodan ko'plab taniqli islom olimlari va faylasuflari chiqqan bo'lib, O'rta Osiyoda bir qancha yirik musulmon imperiyalari, jumladan Temuriylar va Mug'ullar imperiyasi vujudga kelgan. 20-asrda Sovet Ittifoqi tomonidan Sovet Markaziy Osiyoda diniy amaliyotga qattiq cheklovlar kiritildi. 751-yilda Abbosiylar xalifaligi va Xitoy Tang sulolasi o'rtasida O'rta Osiyoni nazorat qilish uchun Talas jangi burilish nuqtasi bo'lib, mintaqada ommaviy islomni qabul qilishni boshlab yubordi.

Turk xoqonliklarining aksariyati 10-asrda islom dinini qabul qilgan. 922-yil 12-mayda Bag'dod xalifasi elchisi Ahmad ibn Fadlanning Volga Bolgariyasiga kelishi hozirgi Tataristonda bayram sifatida nishonlanadi. Ko'pgina ijtimoiy-siyosiy va iqtisodiy institutlarning musulmonlar yetakchiligi ta'siriga tushishi tufayli mintaqada islom dinini birinchi bo'lib shahar markazlari qabul qilgan. Qishloq

hududlari sezilarli darajada keyinroq islomlashtirildi. Shahar joylari odatda ulamolarning ma'naviy ta'sirida bo'lgan bo'lsa-da, so'fiy tasavvufchilar qishloq joylarida katta hokimiyatga ega edilar.

Mintaqaning islomlashuvi mintaqadagi mahalliy madaniyatlarga chuqur ta'sir ko'rsatdi va ularni islom sivilizatsiyasining bir qismi sifatida shakllantirdi. Mintaqadagi islomlashuv islomni mahalliy madaniyatlarga qorishtirishga, xalq islomi deb nomlanuvchi islomiy odatlarning yangi shakllarini yaratishga ham ta'sir ko'rsatdi, ularning eng ko'zga ko'ringan tarafdori Xoja Ahmad Yassaviy bo'lib, uning so'fiy Yeseviya mazhabi mahalliy ko'chmanchilarga juda yoqdi. Ba'zilar Yassaviyni xojag'on deb e'lon qilishsa-da, ba'zi olimlar uning shia alaviy va bektoshilarga ta'sirini e'tiborsiz qoldirib bo'lmaydi, deb ta'kidlaydilar.

O'rta Osiyo islom olimlari va faylasuflari, jumladan Al-Xorzimiy, Abu Rayhon Beruniy, Forobiy, Avitsenna keyingi asrlarda Yevropa ilm-fani rivojiga muhim ta'sir ko'rsatdilar.

Turk-mo'g'ul qabilalari deyarli umuman olganda, namozdan oldin spirtli ichimliklarni iste'mol qilish yoki cho'milish kabi ba'zi islom qoidalarini qabul qilishda sekin edi. Biroq, bu ularning Xudoga bo'lgan e'tiqodi va islom qonunlari va matniga sodiqlikdan ko'ra ko'chmanchi turmush tarzi va mahalliy urf-odatlari bilan bevosita bog'liq deb hisoblanadi.

2001-yildan beri Markaziy Osiyo respublikalaridagi etnik va diniy ziddiyatlar keng tarqalgan qashshoqlik va yomon iqtisodiy ko'rsatkichlar bilan birgalikda ularni tobora beqaror qilib qo'ydi. Biroq hukumatlar islomiy guruhlarini repressiya va tazyiqlarni oqlash uchun ishlatadi, chunki bu guruhlar tez-tez bo'lmasa ham, zo'ravonlikka sabab bo'ladi. Masalan, 2005 yilning may oyida O'zbekiston hukumati 23 nafar islomiy radikallar ustidan sud jarayonidan so'ng namoyishga chiqqan 700 dan ortiq tinch aholi vakillarini terrorchi, deb qatl qildi. Qirg'in voqealari murakkab bo'lsa-da, bu soddalashtirilgan bayon yolg'onga o'xshaydi; Buning o'rniga, bu voqea O'zbekiston hukumatining tinch namoyishchilarni bostirishi, ehtimol Qirg'izistonda ikki oy oldin sodir bo'lgan va prezident Asqar Akayevni hokimiyatdan ag'dargan xalq qo'zg'olonining oldini olishga urinish

edi. Umuman olganda, Orol dengizi atrofidagi ekologik vayronagarchilik, qashshoqlik, ta'limning pastligi kabi son-sanoqsiz ijtimoiy va iqtisodiy muammolar bilan solishtirganda, mintaqani qiynayotgan islomiy jangarilar mintaqaviy barqarorlikka katta xavf tug'dirmaydi Markaziy osiyolik ekspert Adeeb Xolidning yozishicha, Markaziy Osiyodagi vaziyat, eng muhimi, islom "yaxshi" va "yomon", "mo'tadil" va "ekstremistik" deb oson toifalarga bo'linishni rad etuvchi murakkab hodisa ekanligini va Islom qanday shaklda ekanini ko'rsatadi. Markaziy Osiyoda u boshqa mamlakatlardagi shaklga o'xshamaydi. "Kuzatuvchilar uchun, - deb yozadi u, - istiqbolga ega bo'lish, muhokama qilinayotgan siyosiy manfaatlarni aniq ko'rib chiqish... va rejimlar tarqatayotgan yolg'on ma'lumotni musulmonlarning amaldagi xatti-harakatlaridan ajratish juda muhimdir.

Foydalanilgan adabiyotlar: Biard, Aurelie. *Bibliography: Religion in Central Asia (Tsarist Period to 2016)*. CAP Papers 169.

<http://centralasiaprogram.org/blog/2016/07/01/bibliography-religion-in-central-asia-tsarist-period-to-2016/>

Brower, Daniel R, "Islam and Ethnicity: Russian Colonial Policy in Turkestan," in *Russia's Orient: Imperial Borderlands and Peoples, 1700-1917*, ed. Daniel R. Brower and Edward J. Lazzerini. (Bloomington: Indiana University Press, 1997).

Crews, Robert D. (2006). *For Prophet and Tsar: Islam and Empire in Russia and Central Asia*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press. ISBN 0-674-02164-9.

Karagiannis, Emmanuel (2010). *Political Islam in Central Asia: The Challenge of Hizb ut-Tahrir*. New York, New York: Routledge.

Khalid, Adeeb (2007). *Islam After Communism: Religion and Politics in Central Asia*. Los Angeles: University of California Press. ISBN 978-0-520-24927-1.

Naumkin, Vitaly V. (2005). *Radical Islam in Central Asia: Between Pen and Rifle*. Lanham, MD: Rowman & Littlefield Publishers. ISBN 0-7425-2930-4.